

ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ

ШАПАРЕНКО ЮЛІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 316.64

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ
САМОСВІДОМОСТІ ЛЕМКІВ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка

Науковий керівник: доктор психологічних наук
Лозова Ольга Миколаївна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор, завідувач кафедри практичної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук
Яремчук Оксана Василівна,
Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, доцент, провідний науковий
співробітник лабораторії методології
психосоціальних і політико-психологічних
досліджень

кандидат психологічних наук
Піонтковська Діана Володимирівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
старший викладач кафедри вікової та педагогічної
психології

Захист відбудеться «01» лютого 2018 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.457.01 в Інституті соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за адресою: 04070, м. Київ, вул. Андріївська, 15.

Автореферат розісланий «28» грудня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Коробка

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Науковий інтерес до проблематики етнічної самосвідомості зумовлений радикальністю трансформацій соціуму та активним розвитком систем суспільної взаємодії. Поліетнічний характер сучасного суспільства відкриває нові межі комунікації, що сприяє переосмисленню етнічного минулого, сьогодення та майбутнього, змінює психологічну картину світу, впливаючи на процеси етнічного самовизначення як цілих етнічних груп, так і окремих їх представників.

Феномен етнічної самосвідомості постає об'єктом вивчення в етнопсихології (Ю. В. Бромлей, І. В. Данилюк, В. І. Козлов, М. В. Крюков, О. М. Лозова, С. О. Токарев, М. М. Чебоксаров), у психологічних та суспільно-політичних дослідженнях (О. А. Болдецька, А. Х. Гаджиєв, Л. М. Дробіжева, В. І. Кайгер, Ю. О. Михальчук, О. М. Орловська, Д. В. Піонтковська, С. С. Ситник, Л. М. Співак, Г. А. Ставицький, Г. В. Старовойтова, В. В. Чубарко, О. В. Яремчук).

Аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень засвідчив, що цілісність та гармонійність етнічної самосвідомості етнофора безпосередньо залежить від конкретних соціально-історичних умов існування етнічної групи, а отже особливу актуальність у сучасній психологічній науці набувають дослідження самосвідомості етнічних груп, які в ході соціально-політичних змін (геополітичні операції, переселення) втратили територію проживання, піддавалися геноциду або зазнавали тривалого асимілятивного впливу. До таких народів належать лемки – автохтони західних Карпат.

На сьогодні досліджено окремі аспекти соціального буття лемківської етнічної групи, що стосуються побутово-культурних традицій та національної свідомості, а саме: семантику лемківських народних весільних пісень (Д. Качор, Ф. Колесса, Т. В. Саварин, О. Р. Фабрика-Процька, Н. І. Лісняк); лемківські говірки (С. Є. Панцьо); обрядові традиції лемків (В. Хиляк, І. Бугера, Я. Бодак, М. Ю. Горбаль); етнополітичні процеси (І. Д. Любчик, П. Гава), особливості життя лемків на етнічних землях та в нових геополітичних умовах (В. М. Наконечний).

Як в українському, так і в зарубіжному науковому просторі, лемківській етнічній та національній ідентичності присвячено праці переважно в царині політичних наук. Окремі зарубіжні праці стосуються етнічної та політичної свідомості лемків у Польщі (М. Пецух, М. Шлензак, Л. Філіп'як); зв'язку етнічно-народної свідомості лемків із функціонуванням етнізмів (М. Шлензак); стереотипу «лемко» у свідомості польських студентів (Б. Гальчак, Ч. Осеківські).

Попри значну увагу науковців до проблеми етнічної самосвідомості й досі бракує ґрунтовного вивчення її соціально-психологічних особливостей у лемківської етнічної групи. Запит суспільства на знання в галузі етнічної самосвідомості різних народів та недостатнє висвітлення цієї проблематики в соціально-психологічній науці зумовили вибір теми дисертаційного

дослідження «Соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків».

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Роботу виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (державний реєстраційний номер №0116U002960). Тема дисертаційного дослідження затверджена (протокол № 3 від 27.04.2014 р.) на засіданні вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка. Тему узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 27.05.2014 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні міжпоколінних соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність етнічної самосвідомості як соціально-психологічного феномену, уточнити її структуру та функції;
2. На основі аналізу суспільно-історичних умов описати зовнішні чинники формування етнічної самосвідомості лемків та обґрунтувати добір поколінських груп емпіричного дослідження;
3. Дослідити особливості групового виміру етнічної самосвідомості лемків;
4. Виявити міжпоколінну специфіку особистісного виміру етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь.

Об'єкт дослідження: етнічна самосвідомість як соціально-психологічний феномен.

Предмет дослідження: соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач використано комплекс методів:

– *теоретичні:* дедуктивний (аксіоматичний і гіпотетико-дедуктивний) – для комплексного опису досліджуваного феномену; індуктивний – для встановлення закономірностей, систематизації, типологізації на основі результатів емпіричного дослідження; моделювання (структурно-функціональне) – для побудови комплексних моделей дослідження;

– *емпіричні:* багаторівневий констатувальний експеримент з використанням бесіди, етнопсихологічного опитування, що складалося із таких психодіагностичних методів і методик: метод нестандартизованого самозвіту, методика семантичного диференціалу «Ступінь семантичної близькості» Т. С. Баранової (у модифікації) – для констатації змістової специфіки етнорелевантних понять «Мій народ» та «Чужий народ»; портретний опитувальник цінностей (PVQ) Ш. Шварца – для вивчення цінностей етнічної групи у поведінковому контексті; модифікований варіант методики «Шкала соціальної самооцінки» (CSES) Р. Люхтанена, Дж. Крокера – для вимірювання етнічної самооцінки, яка базується на особистісному членстві в етнічній групі;

методична розробка «Етнічна афіліація» Г. У. Солдатової та С. В. Рижової – з метою дослідження етнічних афіліативних тенденцій лемків; методика Г. У. Солдатової та С. В. Рижової «Типи етнічної ідентичності» – для діагностики спрямованості етнічної ідентичності лемків та міри її вираженості;

– *інтерпретаційні*: якісний та кількісний аналіз емпіричних показників, які опрацьовано за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics 20.0, із застосуванням методів математичної статистики (критерію Колмогорова-Смірнова, критерію Шапіро-Уїлк – для перевірки гіпотези про нормальність розподілів отриманих емпіричних даних; коефіцієнтів кореляції рангу Спірмена – для встановлення спрямованості попарної лінійної залежності серед окремих компонентів етнічної самосвідомості; неметричного багатовимірного шкалування NMDS (ALSCAL) – для представлення цінностей у сконструйованому геометричному просторі етнічної самосвідомості лемків; методу факторного аналізу із визначенням головних компонент – для виділення простих факторних структур етнічного авто- та гетеростереотипу, і для подальшої їх інтерпритації на основі визначених факторів; Н-критерію Краскела-Уолліса, U-критерію Манна-Уїтні – для оцінки відмінностей між параметрами етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь).

Наукова новизна дослідження:

– *уперше*:

– комплексно вивчено соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків, здійснено порівняльне дослідження трансформації етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь;

– досліджено особливості змістового наповнення етнічної самосвідомості лемків у сукупності найбільш значущих її компонентів: уявлень про характерні риси свого народу, етнічних авто- та гетеростереотипів, етнічних цінностей, етнічної самооцінки, етнічної афіліації та етнічної ідентичності;

– констатовано змістове урізноманітнення та структурне ускладнення етнічної самосвідомості лемків у таких її репрезентаціях: самовизначення характерних рис свого народу, семантична диференціація понять «мій народ» та «чужий народ», ціннісні орієнтації, змістова структура етнічної самооцінки, особливості етноафіліативних тенденцій, домінантні типи ідентичності;

– встановлено міжпоколінно *сталі особливості* етнічної самосвідомості: присутність у самоописах характерних рис трьох поколінь лемків, асоціатів, що відносяться до захисно-терапевтичної, атрибутивної, інструментальної та рекреативно-терапевтичної семантики, стійку значущість серед трьох поколінь цінностей самостійності та безпеки, однакову міжпоколінну вираженість таких типів етнічної ідентичності як етніонілізм, етніогоїзм та етнізоляціонізм;

– виявлено міжпоколінно *динамічні особливості* етнічної самосвідомості: наявність у другого та третього покоління лемків в асоціативному просторі самоописів міфічної семантики, поява у другого покоління лемків негативної семантики, зміна референтної етнічної групи з «поляків – як чужого народу» на «росіян» – починаючи з другого покоління, динамічні зміни серед трьох поколінь значущості таких цінностей як комфортність, традиція, добро,

універсалізм, влада, стимуляція, досягнення та гедонізм, зміни вираженості усіх компонентів етнічної самооцінки, відмінності етнічної самосвідомості лемків третього покоління щодо проявів етноафіліативних тенденцій, відмінність щодо прояву антиетноафіліативних тенденцій в етнічній самосвідомості лемків другого покоління, міжпоколінні відмінності у вираженості таких типів етнічної ідентичності, як етнофанатизм, етноіндиферентність та норма;

– *уточнено* роль механізму інтеріоризації, завдяки якому в етнофора формуються такі особистісні компоненти етнічної самосвідомості: етнічна самооцінка особистості, потреба в етнічній афіліації та етнічна ідентичність;

– *дістало подальший розвиток* вивчення етнічної самосвідомості як складного інтегративного феномену, утвореного поєднанням групового та особистісного вимірів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання в: науковій галузі – для подальших комплексних досліджень, спрямованих на розкриття психологічного впливу депортації на етнічну та національну самосвідомість депортованого населення та їх нащадків, на виявлення соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків за планом «ex post facto» в залежності від фактору депортації; державному управлінні – для вироблення державних підходів до врегулювання соціальних питань українсько-польсько-словацького пограниччя; практиці управління інтеркультурними та інтеретнічними трудовими колективами – для встановлення сприятливого соціально-психологічного мікроклімату; практичній діяльності – в процесі надання психологічної допомоги з нейтралізації віктимних переживань, пов'язаних із досвідом депортації; психологічній просвіті, консультуванні та психокорекційній роботі, спрямованій на гармонізацію уявлень про належність до власної етнічної групи в цілому; розробці та викладанні навчальних дисциплін – «Етнічна психологія», «Соціальна психологія», «Психологія самосвідомості», «Історична психологія», «Психологія великих соціальних груп», «Крос-культурна психологія», «Крос-культурний менеджмент».

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення та результати дисертаційного дослідження апробовані на п'яти міжнародних конференціях: «Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень» (Переяслав-Хмельницький, 2017); «Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації» (Чернівці, 2016); «Європейська інтеграція: історичний досвід та політичні перспективи» (Ніжин, 2016); «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки» (Одеса, 2015); «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія» (Суми, 2015).

Результати дослідження **впроваджено** в практику роботи Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка №141/17 від 04.09.2017), ГО «Київського товариства «ЛЕМКІВЩИНА» імені Богдана-Ігоря Антонича» (довідка №35 від 22.08.2017), Приватного вищого навчального закладу «Університет сучасних знань» (довідка №163 від 09.06.2017).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження представлено в 10 публікаціях, з яких 4 статті у фахових виданнях, включених до переліку МОН України (серед них – 1 стаття у виданні, що індексується наукометричними базами) та 1 стаття у зарубіжному науковому виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (151 найменування, з яких 35 іноземною мовою) та 8 додатків (на 42 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 221 сторінку, основний зміст викладено на 179 сторінках, робота містить 44 таблиці та 4 рисунка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, сформульовано цілі та завдання дослідження, визначено його об'єкт і предмет, описано методи дослідження, висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи, наведено дані про апробацію, наукові публікації і структуру дисертації.

У **першому** розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження етнічної самосвідомості в соціальній психології**» відображено стан вивчення проблеми, що досліджується, та розглянуто основні підходи до розуміння етнічної самосвідомості як соціально-психологічного феномену, окреслено зміст поняття етнічної самосвідомості, уточнено її структуру. Побудовано авторську структурно-функціональну модель етнічної самосвідомості, окреслено зовнішні чинники, які мали вплив на етнічну самосвідомість лемків.

На основі аналізу наукових джерел встановлено, що етнічна самосвідомість – це складний інтегративний феномен, утворений поєднанням його змістових компонентів у двох вимірах: груповому, як системи усвідомлюваних колективних уявлень про етнічну групу, унікальні особливості культурного та матеріального спадку, спільний образ своєї спільноти (О. В. Савицька, Л. М. Співак) та особистісному, як почуття приналежності до певної етнічної групи, уявлення про своє місце в даній групі, емоційно забарвлене ставлення до неї (В. Ю. Хотинець).

Дослідження етнічної самосвідомості лемків ґрунтується на методологічному базисі міждисциплінарного підходу, який поєднує в собі дослідницькі парадигми соціальної психології (представлені у працях В. О. Васютинського, Г. В. Старовойтової, В. Ю. Хотинець), етнопсихології (С. В. Лур'є, В. М. Павленко, М. І. Пірен, Г. У. Солдатова, Т. Г. Стефаненко) та психосемантики свідомості (О. М. Лозова, В. Ф. Петренко, Є. В. Улибіна). За такого підходу лемківська етнічна група розглядається як велика соціальна група з притаманними таким групам соціально-психологічними процесами та закономірностями становлення. Етнопсихологічна площина дослідження представлена континуумом знань про суспільно-історичні умови розвитку лемківської групи в етногенезі, її історичний досвід, особливості культури та життєвих практик.

Етнічну самосвідомість визначено як комплексний феномен, який реалізується у двох репрезентаціях: у груповій та особистісній. На рівні етнічної групи базовою константою етнічної самосвідомості є сформована бінарна опозиція «ми» – «вони», або етнічні кордони, що складають головний механізм формування етнічних авто- та гетеростереотипів на базі етноніму. Груповим компонентом етнічної самосвідомості виступають також і етноціннісні орієнтації, які відображають історичний досвід етнічної групи, на основі яких формується етнічна самооцінка групи. Завдяки процесам інтеріоризації в етнофора формуються такі особистісні компоненти етнічної самосвідомості: етнічна самооцінка, потреба в етнічній афіліації, етнічна самоідентифікація, на якій базується етнічна ідентичність, що виконує системотвірну роль у структурі етнічної самосвідомості особистості, складаючи її когнітивно-мотиваційне ядро. Зазначено, що етнічна самооцінка реалізується як на груповому рівні етнічної самосвідомості, так і на особистісному.

За результатами теоретичного аналізу представлено авторську структурно-функціональну модель етнічної самосвідомості (рис.1).

Чинники	Зовнішні	Етнічна самосвідомість	Груповий вимір	
	<ul style="list-style-type: none"> • Економічні • Історичні • Культурні • Політичні 		Параметри	Функції
			Етнонім	<ul style="list-style-type: none"> • консолідуюча • диференціювальна • функція ретрансляції етнічного досвіду • етнозахисна • етностверджувальна
			Бінарна опозиція «ми – вони»	
			Етнічні стереотипи	
			Етноціннісні орієнтації	
	Етнічна самооцінка			
	Внутрішні		Особистісний вимір	
	Індивідуально-особистісні особливості етнофора		Параметри	Функції
			Етнічна афіліація	<ul style="list-style-type: none"> • інтегративна • диференціювальна • пізнавальна • регулятивна • емоційно-оцінкова
Етнічна ідентичність				
Етнічна самооцінка				

Рис. 1. Структурно-функціональна модель етнічної самосвідомості

Запропонована модель, у якій представлено чинники розвитку етнічної самосвідомості та впорядковану субординацію її компонентів і функцій, визначила структуру подальшого емпіричного дослідження.

Визначено, що основу функціонування етнічної самосвідомості складає передача етнічної інформації наступним поколінням, яка безпосередньо пов'язана із провідною діяльністю етнічної групи. Окреслено, що етнічна самосвідомість на рівні етнічної групи виконує консолідує, диференціювальну, етнозахисну, етностверджувальну функції та функцію ретранслятора етнічного досвіду наступним поколінням. На рівні особистості – інтегративну, диференціювальну, пізнавальну, регулятивну та емоційно-оцінкову функції.

Розподіл функцій є умовним: дія функцій має поліморфний, взаємозумовлений характер, тому вбачається доцільним розглядати їх у зв'язку переважно або з груповим, або з особистісним виміром етнічної самосвідомості.

У другому розділі «**Організація та методи емпіричного дослідження етнічної самосвідомості лемків**» описано методичний інструментарій та організацію психологічного дослідження етнічної самосвідомості лемків, представлено зміст етапів дослідження, подано інформацію щодо процедур отримання емпіричних даних. Представлено та обґрунтовано низку методів психологічної діагностики для комплексного вивчення етнічної самосвідомості на груповому та особистісному рівні її репрезентації.

Дослідження соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь передбачало реалізацію чотирьох основних етапів: перший – добір та обґрунтування низки методів психологічної діагностики для комплексного вивчення групового та особистісного виміру етнічної самосвідомості. Після добору методів психодіагностики було проведено опитування потенційних респондентів для виявлення суб'єктивної віднесеності (самовизначення) етнофора до цільової або іншої етнічної групи. На основі зіставлення критеріїв походження та самовизначення етнічної належності респондента до цільової групи лемків сформована вибірка емпіричного дослідження, яка пройшла через усі заплановані психодіагностичні методики. Отримані емпіричні дані розподілені за принципом віддаленості від події депотації та на підставі зіставлення року та місця народження на три покоління.

Другий етап спрямований на визначення особливостей групового виміру етнічної самосвідомості лемків. Зібрані емпіричні дані щодо уявлень лемків про характерні риси свого народу, лемківські авто- та гетеростереотипи, ціннісні орієнтації якісно та кількісно опрацьовано із застосуванням методів математичної статистики.

На третьому етапі, з метою виявлення міжпоколінної специфіки особистісного виміру етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь, зібрані на першому етапі емпіричні дані щодо етнічної самооцінки, потреби в етнічній афіліації та етнічної ідентичності у представників трьох лемківських поколінь опрацьовано із застосуванням методів математичної статистики.

На четвертому етапі на основі здійсненого кількісного та якісного аналізу визначено та описано соціально-психологічні особливості етнічної

самосвідомості лемків, які забезпечують перетворення групових етнічних норм, зразків і моделей поведінки в особистісний досвід етнофорів і визначають особливості самоусвідомлення представників даної спільноти.

Емпіричну базу дослідження склали дані, зібрані автором у ході польових досліджень протягом 2014-2015 років у м. Тернопіль та Тернопільській області, зокрема у селі Жовтневому (Соборному з 2015 р.), м. Львові, м. Полтаві та м. Києві. Етнічна належність респондентів визначалася на основі зіставлення критеріїв походження та самовизначення. Усього емпіричним дослідженням охоплено 197 респондентів у віці від 19 до 92 років.

Описано п'ять поколінь лемківської етнічної групи відповідно до характеру суспільно-історичних чинників її етногенезу:

1. Перше покоління пращурів (~1835–1885 р.н.) – лемки старечого віку, які все своє свідоме життя прожили в Ясельському та Сондецькому округах Галичини та у 1944–1946 роках у похилому віці переселені першою хвилею депортації.

2. Друге покоління пращурів (~1860–1910 р.н.) – лемки, які народилися та вирости в Ясельському та Сондецькому округах Західної Галичини, а в дорослому віці переселені першою хвилею депортації у 1944–1946 рр.

3. Перше покоління нині живих людей (1923–1942 р.н.) – лемки, які народжені на території Західної Галичини під час Другої Речі Посполитої в Новосондецькому (Powiat powosądecki), Сянницькому (Powiat sanocki) та Коросненському повіті (Powiat krośnieński), а в дитячому віці переселені першою хвилею депортації 1944–1946 рр. та зараз проживають у різних містах України (перша група досліджуваних – 57 осіб).

4. Друге покоління (1945–1978 р.н.) – лемки, які народжені та виховані в лемківських родинах на території УРСР, нині проживають на території України в містах: Києві, Львові, Полтаві, Тернополі та Тернопільській області (друга група досліджуваних – 68 осіб).

5. Третє покоління (1971–1996 р.н.) – лемки, народжені та виховані в лемківських родинах на території України, переважно за часів Незалежності, нині проживають в містах: Києві, Львові, Тернополі та Тернопільській області (третя група досліджуваних – 72 особи).

У третьому розділі «**Структурно-динамічні особливості групового виміру етнічної самосвідомості лемків**» представлено результати дослідження структурно-динамічних особливостей групового виміру етнічної самосвідомості лемків, виявлено структуру уявлень лемків про характерні риси свого народу, проведено семантичну диференціацію лемківських авто- та гетеростереотипів, проаналізовано ціннісні орієнтації лемків трьох поколінь.

З метою виявлення динаміки етнічного автостереотипу серед лемків трьох поколінь використано етнопсихологічне опитування, під час якого респондентам пропонувалося назвати декілька рис, найбільш притаманних лемкам як народу. Отримані частотні ряди характерних рис ієрархізовано та узагальнено методом семантичних гнізд. Виявлено, що провідною групою асоціатів для лемків трьох поколінь виступає *захисно-терапевтичне*

семантичне гніздо, яке відображає риси лемків як народу центрованого на суб'єкті, з вираженою психотерапевтичною семантикою, ядром якої є уявлення про такі етноафіліативні прояви, як згуртованість та взаємодопомога. Поряд з цим, значне місце в етнічному автостереотипі займає *інструментальна* група асоціатів, що означає інструментальну знаковість внутрішньоетнічних стосунків, риси народу в такому разі мисляться як такі, що виконують прикладну функцію ефективних засобів діяльності або технік життя, за рахунок чого характерні риси лемків розцінюються як інструментарій або обереги. У ході дослідження виявлено міжпоколінну зміну позиції даного семантичного гнізда, яке є домінуючим для лемків першого та другого поколінь. У третього покоління на перший план виходить *атрибутивна* семантика, що позначає основні ознаки, характерні риси об'єкта, які не відображені в інших семантичних гніздах.

Виникнення *міфічного* семантичного гнізда в другого покоління може свідчити про міфологізацію минулого, утворення колективного міфу про етноконсолідуючі ознаки та характерні риси, притаманні даній етнічній групі – формування нового історичного міфу. Виявлена *негативна* група асоціатів у лемків другого покоління оприявнює негативізм, викликаний труднощами етнічної адаптації в поліетнічному сімейному та соціальному середовищі. Відсутність тренду в більшості поширених характерних рис між трьома поколіннями лемків може свідчити про те, що, незважаючи на певну стереотипність етнічних самоописів, поширеність та популярність окремих рис перебуває в певній залежності від актуальних суспільно-політичних подій. Поступовий розвиток та збільшення асоціативних рядів протягом трьох поколінь свідчить про ускладнення етнічного автостереотипу, що пов'язано із розширенням досвіду міжетнічної взаємодії та можливістю доповнювати етнічну самосвідомість, базуючись на оцінках різних референтних етнічних груп. Це положення підтверджено на основі аналізу міжпоколінної зміни загальноетнічної референтної групи та адаптації оцінково-цінісної сфери етнічної самосвідомості наступних поколінь.

Для характеристики лемківських авто- та гетеростереотипів використано семантичний диференціал «Ступінь семантичної близькості». Факторизація даних лемківських авто- та гетеростереотипів показала, що етнічний гетеростереотип лемків трьох поколінь є більш визначеним порівняно з етнічним автостереотипом, що, зокрема, виражається в більшому сумарному відсотку дисперсії, поясненої факторним відображенням семантичного простору поняття «чужий народ». Сумарний відсоток дисперсії семи факторів поясненої етнічним автостереотипом лемків першого покоління склав 83,96%. Відсоток дисперсії, поясненої шістьма факторами гетеростереотипу в даній групі, склав 91,58%. Аналіз восьми факторів етнічного автостереотипу лемків другого покоління охоплює 80,65% дисперсії. Сумарний відсоток дисперсії, поясненої вісьмома факторами гетеростереотипу в групі лемків другого покоління, охопив 85,30%. В етнічному автостереотипі лемківської молоді описано сім факторів, із сумарним відсотком дисперсії 81,68%. Сумарний

відсоток дисперсії, поясненої шістьма факторами гетеростереотипу, склав 92,22%.

У той же час, параметри етнічного автостереотипу в трьох поколіннях мають прямі аналогії з іншими компонентами етнічної самосвідомості, відображаючи компоненти ціннісних орієнтацій, що свідчить про певну інтегрованість автостереотипу, його рефлексивну раціональність.

Починаючи з лемків другого покоління, діагностовано зміну референтної етнічної групи: з поляків – на росіян. Для констатації змістової специфіки етнорелевантних понять «Мій – Чужий народ» назва для «Чужого народу» не надавалася, респондентам пропонувалося самим записати, який народ вони вважають чужим для лемків. Переважна більшість опитаних у групі лемків першого покоління (66,66%) як «Чужий народ» обрала поляків, тоді як більшість опитаних у групі лемків другого покоління (69%) та третього покоління (75%) «Чужим народом» назвала росіян. Визначено, що загалом етнічні стереотипи в етнічній самосвідомості лемків трьох поколінь мають позитивне емоційне забарвлення, що свідчить про гармонійність образів «ми» та «вони», складаючи основу для нормальної, позитивної етнічної ідентичності. Тимчасом як, існують певні протиставлення між автостереотипом та гетеростереотипом, зокрема, виявлено протиставлення в групі лемків другого покоління між восьмим фактором автостереотипу, який утворює «Самобуття гордість» – гордість за культурний спадок свого народу, та восьмим біполярним фактором гетеростереотипу «Гордість – самобутність», що може тлумачитися як гордість, що протирічить самобутності. Звертає та себе увагу те, що параметри біполярні та протиставлені переважно у гетеростереотипі, тоді як в автостереотипі вони гармонійно поєднані, що може свідчити про певну проекцію окремих рис на референтну етнічну групу.

Ціннісні орієнтації лемків трьох поколінь досліджувалися за допомогою «Портретного опитувальника цінностей» (PVQ), Ш. Шварца. За результатами багатовимірного шкалування NMDS (ALSCAL) даних серед лемків трьох поколінь виявлено протиставлення між цінностями, що належать до особистого та соціального фокусу, а також різну спрямованість емоційного забарвлення цінностей – на основі тривоги та з відсутньою тривогою.

На підставі аналізу, здійсненого за допомогою Н-критерію, констатовано статистично значущі відмінності між трьома поколіннями в розподілі даних, отриманих за шкалами цінностей: *конформність* ($\chi^2 = 7,487$; $p = 0,024$), *традиція* ($\chi^2 = 30,571$; $p = 0,0001$), *доброта* ($\chi^2 = 16,811$; $p = 0,0001$), *універсалізм* ($\chi^2 = 13,405$; $p = 0,001$), *стимуляція* ($\chi^2 = 27,044$; $p = 0,0001$), *гедонізм* ($\chi^2 = 6,426$; $p = 0,040$), *досягнення* ($\chi^2 = 21,785$; $p = 0,0001$) та *влада* ($\chi^2 = 12,257$; $p = 0,002$). За шкалами цінностей: *самостійність* та *безпека* статистично значущих відмінностей між трьома поколіннями лемківської групи не виявлено. Отримані дані свідчать про сталість, збереженість поведінкових стратегій у етногенезі лемків трьох поколінь, які спрямовані на досягнення самостійності думки та вибору способів дії, творчості та дослідницької

активності, які є похідними від інтерактивних потреб в автономності та незалежності, а також безпеки для інших людей та для себе.

У четвертому розділі «**Міжпоколінна динаміка змісту етнічної самосвідомості лемків в особистісній репрезентації**» представлено результати порівняльного аналізу соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості трьох поколінь лемківської етнічної групи. З'ясовано, що етнічна самосвідомість лемків характеризується динамікою: етнічної самооцінки, етноафіліативних тенденцій та домінантних типів ідентичності етнофорів.

Для вимірювання компонентів етнічної самооцінки лемків трьох поколінь використовувався модифікований варіант методики «Шкала соціальної самооцінки» (CSES) Р. Люхтанена, Дж. Крокера. Порівняння за допомогою Н-критерію Краскела-Уолліса дозволило констатувати наявність статистично значущих змін серед усіх компонентів етнічної самооцінки: *самооцінка членства* ($\chi^2 = 11,086$; $p = 0,004$), *особиста колективна самоповага* ($\chi^2 = 6,477$; $p = 0,039$), *публічна колективна самоповага* ($\chi^2 = 11,261$; $p = 0,004$), та *важливість для ідентичності* ($\chi^2 = 10,929$; $p = 0,004$), що може свідчити про кардинальну зміну соціальної ситуації щодо кожного з лемківських поколінь і поступового пристосування етнічної самооцінки лемківської етнічної групи до зовнішньогрупових впливів, наявних у нових суспільно-політичних умовах. Таким чином, дослідження показало, що важливим зовнішнім чинником етнічної самосвідомості є соціальне оточення.

Для вивчення етноафіліативних потреб серед лемків трьох поколінь використано методичну розробку «Етнічна афіліація» Г. У. Солдатової та С. В. Рижової. На підставі аналізу, здійсненого за допомогою Н-критерію, констатовано статистично значущі відмінності між трьома поколіннями за шкалами *етноафіліативні тенденції* ($\chi^2 = 45,629$; $p = 0,0001$) та *антиетноафіліативні тенденції* ($\chi^2 = 13,233$; $p = 0,001$).

Отримані результати дозволяють констатувати, що першим двом поколінням притаманне прагнення до етнозбереження за рахунок встановлення та підтримки теплих, емоційно значущих стосунків із представниками своєї етнічної групи, що пов'язане з більш загальним прагненням гармонії, стабільності суспільства та стосунків. Водночас виявлено подібність вираження *антиетноафіліативних тенденцій* у групах лемків першого та третього покоління, що може відображати домінування потреби у виживанні при встановленні контактів поза своїм оточенням та свідчити про адаптацію до нового мультикультурального соціального середовища.

Таким чином, у ході дослідження з'ясовано, що в представників трьох поколінь лемківської етнічної групи переважає потреба в створенні теплих, емоційно значущих відносин з іншими, схильності слідувати цілям, правилам і нормам своєї етнічної групи, орієнтація на цінності колективізму. Однак, незважаючи на те, що етноафіліативні тенденції так чи інакше притаманні всім дослідженим поколінням лемків, міжпоколінна вираженість даних потреб значущо відрізняється. Зафіксовані статистично значущі відмінності між

трьома поколіннями за етноафіліативними тенденціями можна пояснити тим, що для формування потреби в етнічній належності представників даної групи протягом усього періоду її існування вирішальне значення мала полінаціональність середовища проживання. Зокрема, для значної частини сімей першого та другого покоління характерна певна етнічна гомогенність, на відміну від середовища зростання лемківської молоді. Такі чинники, як об'єднання проти зовнішньої загрози та важливість впливу з боку референтної етнічної групи, могли виявитися суттєвими щодо формування етноафіліативних тенденцій лемків трьох поколінь. Історичний досвід відчуття загрози власній етнічній групі, гостре відчуття опозиції «ми» – «вони» сприяли поступовій втраті актуальності етноафіліативних потреб у загальній системі потреб представників лемківської етнічної групи.

Для виявлення типів етнічної ідентичності була застосована методика Г. У. Солдатової та С. В. Рижової «Типи етнічної ідентичності». У ході опрацювання отриманих даних за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, на рівні значущості $p \leq 0,01$ виявлено кореляцію параметрів гіперідентичності та гіпоідентичності, що є індикатором стану психічної інфляції та відображає ступінь неузгодженості свідомих і несвідомих компонентів етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь. Це означає, що гіпоідентичність у представників даної етнічної групи може мати захисний характер в умовах актуальності етнічних проблем, сприяти відходу від власної етнічної групи та бути способом адаптації до різних ситуацій етнічної напруженості.

На підставі аналізу, здійсненого за допомогою Н-критерію Краскела-Уолліса, констатовано наявність статистично значущих відмінностей за шкалами *етноіндиферентність* ($\chi^2 = 29,666$; $p = 0,0001$), *норма* ($\chi^2 = 6,212$; $p = 0,045$) та *етнофанатизм* ($\chi^2 = 9,736$; $p = 0,008$) між трьома поколіннями лемківської групи, тоді як за шкалами *етнонігілізм*, *етноегоїзм*, *етноізоляціонізм* відмінності між ними не виявлені.

Отримані дані дають підстави зазначити, що структура та зміст етнічної ідентичності лемків трьох поколінь є досить сталою. Ієрархія розподілу більшості типів етнічної ідентичності залишається незмінною. Водночас статистично доведено динамічні зміни у проявах етноіндиферентності, норми та етнофанатизму в етнічній самосвідомості лемків трьох поколінь, що може свідчити про стабілізацію крайніх проявів гіпо- та гіперідентичності, закладаючи передумови для успішної інтеграції лемківської етнічної групи до європейського суспільства.

Інтерпретація отриманих даних із застосуванням методів математичної статистики експлікує віддалені психологічні наслідки депортації, які сягають самосвідомості третього покоління лемків, і впливають на особливості етнічної ідентичності в даній етнічній групі. Параметри гіперідентичності, в основі яких лежить гіпертрофоване прагнення до позитивної етнічної ідентичності, мають найбільш сильні кореляції серед трьох поколінь. Це вказує на те, що надання переваги власній етнічній групі займає важливе місце в етнічній самосвідомості лемків.

Прослідковується динаміка протиставлення нормальної етнічної ідентичності параметрам гіперідентичності та гіпоідентичності, що може стати підґрунтям для збереження етнічної ідентичності лемків третього та наступних поколінь за рахунок протиставлення позитивного ставлення до власного народу – гіпоідентичності, відходу від власної етнічної групи та пошуку стійких соціальних ніш за неетнічним критерієм.

Виявлені різноспрямовані тенденції свідчать про те, що психологічні наслідки депортації і прагнення до адаптації в соціальних умовах мультикультуралізму активують суперечливі свідомі й несвідомі компоненти етнічної самосвідомості, які можуть призвести до неузгодженості структур етнічної ідентичності сучасних лемків. Визначено, що в результаті дії несприятливих зовнішніх чинників етнічна ідентичність зазнала редукції в загальній структурі етнічної самосвідомості. У зв'язку з цим перспективним напрямком подальших досліджень є визначення шляхів збереження і гармонізації етнічної ідентичності в представників молодого покоління лемківської етнічної групи.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розкритті соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь та сприятиме усвідомленню психологічного впливу депортації на етнічну самосвідомість депортованого населення та їх нащадків, гармонізації та збереженню уявлень про належність до власної етнічної групи депортованого населення. Отримані результати дозволяють зробити такі висновки.

1. З метою визначення сутності етнічної самосвідомості як інтегративного соціально-психологічного феномену описано її структуру та функції в єдності групового і особистісного вимірів. Окреслено зміст поняття етнічної самосвідомості, який охоплює сукупність усвідомлюваних колективних уявлень представників етносу про свою спільноту з унікальними особливостями культурного та матеріального спадку – на рівні етнічної групи, а також почуття приналежності до певної етнічної групи, що ґрунтується на уявленні про своє місце у даній групі та емоційно забарвленому ставленні до нього – на рівні особистості.

Груповий вимір етнічної самосвідомості реалізується в таких компонентах: етнонім, уявлення про характерні риси свого народу, етнічні автостереотипи, що нерозривно поєднані із етнічними гетеростереотипами, етнічні цінності. Особистісний вимір етнічної самосвідомості реалізується в таких компонентах: етнічна самооцінка особистості, особистісні етноафіліативні тенденції, етнічна самоідентифікація, на основі якої формується етнічна ідентичність етнофора.

2. На підставі аналізу суспільно-історичних умов етногенезу лемків описано зовнішні чинники формування етнічної самосвідомості цієї етнічної

групи хронологічно – від першого згадування етноніму до сьогодні: економічні, історичні, політичні та соціальні. До таких віднесено: досвід депортації та репресій, усвідомлення травмуючого досвіду депортації батьків, міжпоколінну трансляцію тривоги та страхів пращурів, голод, бідність та дискримінацію на місці нового перебування, ідеологічні впливи, руйнацію моделі традиційної патріархальної сім'ї, глобалізацію та інформаційну революцію. Згідно з критерієм поколінності обґрунтовано добір трьох груп емпіричного дослідження. Передбачено, що за рахунок впливу зовнішніх чинників кожне з лемківських поколінь має певні особливості етнічної самосвідомості.

3. Дослідження групового виміру етнічної самосвідомості лемків дало змогу *виявити особливості* його змістового наповнення:

– міжпоколінно *сталі особливості*: присутність у самоописах характерних рис трьох поколінь лемків, асоціатів, що відносяться до захисно-терапевтичної, атрибутивної, інструментальної та рекреативно-терапевтичної семантики, стійку значущість серед трьох поколінь цінностей самостійності та безпеки;

– міжпоколінно *динамічні особливості*: наявність у другого та третього покоління лемків в асоціативному просторі самоописів міфічної семантики, поява у другого покоління лемків негативної семантики, зміна референтної етнічної групи з «поляків – як чужого народу» на «росіян» – починаючи з другого покоління, динамічні зміни серед трьох поколінь значущості таких цінностей як комфортність, традиція, добро, універсалізм, влада, стимуляція, досягнення та гедонізм.

4. На основі порівняльного аналізу міжпоколінної специфіки особистісного виміру етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь *визначено*:

– міжпоколінно *сталі її особливості*: однакова міжпоколінна вираженість таких типів етнічної ідентичності як етнігілізм, етнотогоїзм та етноізоляціонізм;

– міжпоколінно *динамічні особливості*: динамічні міжпоколінні зміни вираженості усіх компонентів етнічної самооцінки, відмінності етнічної самосвідомості лемків третього покоління щодо проявів етноафіліативних тенденцій порівняно з попередніми поколіннями, відмінність прояву антиетноафіліативних тенденцій в етнічній самосвідомості лемків другого покоління порівняно з першим та третім поколінням лемків, міжпоколінні відмінності у вираженості таких типів етнічної ідентичності, як етнофанатизм, етноіндиферентність та норма.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у комплексному вивченні психологічних наслідків суспільно-історичних подій на етнічну та національну самосвідомість депортованого населення та дослідженні соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків залежно від фактора депортації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Шапаренко, Ю. В. (2017). Семантична диференціація авто- та гетеростереотипів в етнічній самосвідомості лемківського народу. *Педагогічний процес: теорія і практика*, (56), 1 серія, 75–80.

2. Шапаренко, Ю. В. (2015). Історичні та соціально-психологічні чинники розвитку етнічної самосвідомості лемків. *Актуальні проблеми психології*, 10 (27), 645–654.

3. Шапаренко, Ю. В. (2014). Теоретичні засади дослідження етнічної самосвідомості в зарубіжній соціальній психології. *Актуальні проблеми психології*, 12 (20), 342–350.

Публікації у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:

4. Shaparenko, Y. V. (2016). Features of value orientations of Lemkos deported from the territory of Lemkivshchyna during the 1944–1946 years. *Проблеми сучасної психології*, (34), 593–604. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.4565017>

Публікації в зарубіжних наукових виданнях:

5. Шапаренко, Ю. В. (2017). Этническая идентичность представителей молодого поколения лемковской группы. *Весці БДПУ*, (91), 1 серія, 73–77.

Б. Опубліковані праці апробаційного характеру:

6. Шапаренко, Ю. В. (2017). Особливості уявлень про свій народ у представників лемківської молоді. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень*. Матеріали I міжнародної науково-практичної конференції, Переяслав-Хмельницький, 21 березня 2017 року (ст. 255–257). Київ: Талком.

7. Шапаренко, Ю. В. (2016). Вплив депортації на етнічну самосвідомість різних поколінь лемківської групи. *Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації*. Матеріали XLIX міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 29-30 листопада 2016 року (ст. 27–29). Київ: Науково-видавничий центр лабораторія думки.

8. Шапаренко, Ю. В. (2016). До проблеми збереження цінностей лемківського етносу у XXI столітті. *Європейська інтеграція: історичний досвід та політичні перспективи*. Матеріали міжнародної наукової конференції для студентів та молодих науковців, Ніжин, 2016 року (ст. 128–133). Ніжин: НДУ ім. Гоголя.

9. Шапаренко, Ю. В. (2015). Культурно-історичні аспекти розвитку етнічної самосвідомості лемків. *Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки*. Історична психологія та мультикультурність. Збірка статей II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Одеса, 5 лютого – 5 березня 2015 року (ст. 144–149). Одеса: Одеський національний університет. <https://doi.org/10.13140/2.1.1859.4082>

10. Шапаренко, Ю. В. (2015). До проблеми категоризації поняття етнічної самосвідомості в зарубіжній соціальній психології. *Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія*. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Суми, 26 березня 2015 року (ст. 55–57). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка.

АНОТАЦІЇ

Шапаренко Ю. В. Соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено проблемі виявлення міжпоколінних соціально-психологічних особливостей етнічної самосвідомості лемків, аналіз яких здійснено на груповому та особистісному структурних рівнях. Створено та обґрунтовано структурно-функціональну модель етнічної самосвідомості, яка визначила структуру емпіричного дослідження. Комплексно вивчено соціально-психологічні особливості етнічної самосвідомості лемків, здійснено порівняльне дослідження трансформації етнічної самосвідомості лемків трьох поколінь. Досліджено уявлення лемків про характерні риси свого народу, етнічні авто- та гетеростереотипи, етнічні цінності, етнічну самооцінку, етнічну афіліацію та етнічну ідентичність. Констатовано змістове урізноманітнення, структурне ускладнення, а також міжпоколінні *сталі* та *динамічні* особливості етнічної самосвідомості лемків.

Ключові слова: етнічна афіліація, етнічна ідентичність, етнічна самооцінка, етнічна самосвідомість, етнічні цінності, етностереотипи, лемки.

Шапаренко Ю. В. Социально-психологические особенности этнического самосознания лемков. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.05 – социальная психология; психология социальной работы. – Институт социальной и политической психологии НАПН Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена проблеме выявления межпоколенных социально-психологических особенностей этнического самосознания лемков, анализ которых осуществлено на групповом и личностном уровнях. Создано и обосновано структурно-функциональную модель этнического самосознания,

определившую структуру эмпирического исследования. Комплексно изучены социально-психологические особенности этнического самосознания лемков, осуществлено сравнительное исследование трансформации этнического самосознания лемков трех поколений. Исследовано представлений лемков о характерных чертах своего народа, этнические авто- и гетеростереотипы, этнические ценности, этническая самооценка, этническая аффилиация и этническая идентичность. Констатировано увеличение содержательного разнообразия, структурное усложнение, а также межпоколенные *устойчивые* и *динамические* особенности этнического самосознания лемков.

Ключевые слова: лемки, этническая аффилиация, этническая идентичность, этническая самооценка, этнические ценности, этническое самосознание, этностереотипы.

Shaparenko Yu. V. Socio-psychological peculiarities of Lemko's ethnic self-awareness. – Manuscript.

Thesis for Candidate of Psychological Science (PhD). Specialty is 19.00.05 – Social Psychology; Psychology of Social Work. – Institute for Social and Political Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

Based on the complex and interdisciplinarity approach, ethnical self-awareness is studied as a complex integrative phenomenon, formed by combination of the content components of the group (self-awareness of the ethnic group) and the personal (ethnic self-awareness of the individual) aspects. Clarified the structure of ethnic self-awareness, which consists of: ethnonym, an idea of the characteristic features of own people, ethnic autostereotypes and ethnic heterostereotypes, ethnic values, ethnic self-esteem, ethnic affiliation and ethnic identity. An author's structural and functional model of ethnic self-consciousness, which determined the structure of empirical research, was created and substantiated.

The study of self-determination of the characteristic features of Lemko peoples of the three generations showed: leading associate have protective and therapeutic semantics, which indicate that the Lemkos are people who are centered on the subject. Beginning with the second generation, the emergence of mythical semantics (the mythologization of the past and the formation of a new historical myth) has been diagnosed. Negative semantics in the self-awareness of the second generation could denote to the difficulties of ethnic adaptation in the multi-ethnic family and social environment. An increase in the number of synonymous rows diagnoses the growth of the possibilities of an adequate expression of the ethnic autostereotype in ethnic self-awareness.

During the study of ethnic auto- and heterostereotypes, a change in the ethnic «other» / reference ethnos (starting with the second generation of Lemkos) from the Poles, as a foreign peoples to the Russians, was discovered. In general, ethnic stereotypes of Lemkos have a positive emotional coloration (the harmoniousness of the images of «we» and «they»), which forms the basis for positive ethnic identity.

The content structure of value orientations of three generations of Lemkos is determined. The sustainable significance of values Conformity, Self-Direction,

Hedonism, and Security, attribute to the constancy of certain patterns of behavior in the ethnogenesis of Lemkos. The stability of those components of self-awareness associated with the realization of values Tradition, Benevolence, Universalism, Achievement and Power are revealed as unchanged among Lemkos of the first two generations. The self-awareness of the third-generation of Lemkos group was different in relation to ethnic values the above. For Lemkos of the third generation, the value of Tradition is not significant, since Lemkos traditions in their orthodox form are no longer adaptive to the urban and globalistic living conditions in which young Lemkos grow. It is proved that the ethnic self-esteem of Lemkos reflects the gradual adaptation to the external group influences of socio-cultural environment.

It is determined that the representatives of three generations of the Lemkos ethnic group prevail in the need to create warm, emotionally significant relationships with others, the tendency to follow the aims, rules and norms of their ethnic group, orientation towards the values of collectivism. The statistically significant similarity of the expression of ethno affiliative tendencies in the groups of Lemkos of the first and second generation was revealed, which demonstrates the preservation of the need for ethnic belonging, aspiration for ethnosaving. The statistically significant similarities in the expression of anti ethno affiliative tendencies in Lemkos ethnic group of the first and third generations, reflects the dominant need for survival in contacts outside their environment and the consequences of adaptation to a new, multicultural social environment.

The analysis of the structure and content of the ethnic identity of the Lemkos of the three generations reveals the psychological consequences of the history of deportation, which reaches the self-awareness of the Lemkos of third generation and affects the peculiarities of ethnic identity in this ethnic group. Parameters of ethnic hyper identity have the strongest correlations in each of the three generations, indicating a natural preference to own ethnic group in Lemkos ethnic self-awareness.

An increase of the content diversity, structural complexity, as well as intergenerational stable and dynamic features of the self-awareness of Lemkos has been established.

Keywords: ethnic affiliation, ethnic identity, ethnic self-awareness, ethnic self-esteem, ethnic stereotypes, ethnic value orientations, lemkos.